

Conferència: Perspectives del català a Aragó

Artur Quintana i Font
Universitat de Heidelberg

A Aragó actualment es parla català a l'est d'una línia que va des d'Aiguaviva al sud fins a Aneto al nord. En relació amb la vall de Benasc i amb algunes localitats occidentals de la Ribagorça i de la Llitera,¹ no hi ha acord entre els lingüistes sobre si s'han d'incloure dins de l'aragonès o del català, si bé en la pràctica, i amb poques excepcions, s'han posat darrerament dins de l'aragonès.² Tampoc no hi ha acord sobre si es parlà català en algunes localitats actualment de llengua aragonesa (Graus, Capella, Fonts, Montsó...) o castellana (Binèfar, Casp, Alcanyís, Castellseràs...)³

La llengua catalana és a la Franja la continuació del llatí que hi fou introduït amb la conquesta romana al segle III a. C. Això és vàlid, seguint Joan Coromines, només per a les comarques de la Llitera i del Baix Cinca, mentre que per a la Ribagorça se sol admetre que el català s'hi va introduir als segles X i XI substituint un parlar bascoide, i al Matarranya ho féu a partir del segle XII, substituint l'àrab que aleshores s'hi parlava.⁴ La llengua escrita a la Franja fou fins al segle XIII el llatí entre els cristians, l'àrab entre els musulmans i l'hebreu entre els jueus. A partir del segle XIII començà a fer-se sentir el català en l'escriptura, amb signe ascendent, al costat sempre de les altres llengües escrites adés citades, i es féu servir també en altres territoris d'Aragó (Graus, Estadella, Montsó, Casp, Alcanyís...). L'hebreu s'hi mantingué fins a l'expulsió dels ciutadans de fe mosaica l'any 1492 i l'àrab fins a l'expulsió dels ciutadans de fe musulmana poc més d'un segle després. L'hebreu no hi fou mai una llengua parlada i l'àrab al segle XVI ja no hi era una llengua viva.⁵ El llatí continuà usant-s'hi en l'escriptura fins a començaments del segle XIX, i actualment s'hi manté, amb signe

---

1. Per a detalls, vegeu J. MONCLÚS *et al.*, «El català a l'Aragó», a *Segon Congrés Internacional de la Llengua Catalana: Àrea 7: Història de la Llengua*, València, Institut de Filologia Valenciana, 1989, p. 195-212; p. 197, mapa 1, reproduït ací, p. 16 (A. Ferrando [ed.]).

2. Així ho fa l'Avantprojecte de Llei de Llengües d'Aragó del 13 de març d'enguany als seus annexos.

3. Vegeu J. MONCLÚS *et al.*, «El català a l'Aragó», p. 195, notes 3 i 4; i J. MONCLÚS, «Història de la llengua», a J. R. MOLINS MARGELÍ *et al.* (ed.), *La Codoñera en su historia*, vol. 1, la Codonyera, 1995, p. 63-64.

4. J. COROMINES, *Estudis de toponímia catalana*, Barcelona, Barcino, vol. I, 1965-1970, p. 29 i 121.

5. J. FUSTER, *Poetes, moriscos i capellans*, València, L'Estel, 1962.

decreixent, en l'Església catòlica. A partir del segle xv s'hi adverteix una presència creixent del castellà en els escrits i s'hi inicia aleshores un procés de substitució del català pel castellà que continua a l'hora actual. El català s'hi mantingué com a llengua escrita oficial fins a l'abolició dels furs a començament del segle XVIII. D'aleshores ençà i fins a la promulgació de l'actual Constitució espanyola el català no ha tornat a ser llengua oficial a Aragó, i ara mateix, vint-i-tres anys després de la promulgació de la Constitució esmentada, el català només és llengua oficial *de iure*, però no pas *de facto*, a Aragó. Tot amb tot, l'Església catòlica a les diòcesis de Lleida, Urgell i Tortosa ha mantingut sempre un ús oficial del català, si bé amb molts alts i baixos, i sovint només amb caràcter poc més que emblemàtic.⁶ Ja a partir del segle XVII hi ha mostres de discriminació del català enfront del castellà a Aragó,⁷ que s'incrementen a partir del segle XIX⁸ amb la introducció dels termes *polaco*, *xapurriau* i *patuès* —aquest darrer, usat només a la vall de l'Isàvena i en part a la de la Noguera— per a designar el català parlat a la Franja. Aquestes i algunes altres mostres de discriminació del català a Aragó continuen en aquest moment.⁹

---

6. J. MONCLÚS *et al.*, «El català a l'Aragó», p. 196.

7. «[...] que Peñarroya enfrenta con los Reynos de Cataluña y Valencia, y al tiempo de la union se hablaba en lengua catalana cerrada. Deposan los testigos .1.3.5. los quales dizen que Peñarroya esta a la frontera de Cataluña y Valencia, y se habla algunas palabras Catalanas y otras Valencianas, con hecho antiguo. Que Fernando Martinez Pison era vezino de Alcañiz, en donde se [ha] acostumbrado y acostumbra hablar mejor que en Peñarroya.» Vegeu J. MONCLÚS *et al.*, «El català a l'Aragó», p. 198, nota 9.

8. Només dispo de alguns indicis per a aquesta datació. El terme *polaco* és molt probable que es difongués a partir del final de les guerres napoleòniques, quan molts polonesos van haver d'exiliar-se per llurs actituds independentistes enfront d'Àustria, Prússia i Rússia, que aleshores ocupaven Polònia; aquest exili va durar fins a la guerra de 1914. El terme *patuès*, un gal·licisme, era ja molt generalitzat a França des de la Revolució. Quant al terme *xapurriau*, no sembla que pugui ésser anterior al segle XIX, ja que en 1798 hi ha constància de l'ús del terme *català* per a designar el català a Aragó. Vegeu X. FAVÀ i AGUD, «Estudi lingüístic de textos inèdits en català al Matarranya (ss. xv i xvi)», *Anuari de Filologia, Llengua i Literatura Catalanes*, núm. 19 (1996), C7, p. 82.

9. Vegeu-ne algunes mostres recents, fins a molt recents: Jean Joseph Saroihandy declara l'any 1906: «Allí la gent s'avergonya de parlar el seu dialecte. És molt lleig, molt *fiero* com diuen ells, y tots se van al castellà que declaren ser la millor de les llengües». Vegeu J. MONCLÚS *et al.*, «El català a l'Aragó», p. 198. Santiago Vidiella escrivia en 1916: «[...] con gran sorpresa mía ocurrió que la primera lección de mis parlas caseras no obtuvo sino una respuesta tibia de [los] oyentes, y precisamente por la novedad de venir puesta en un lenguaje de cada día [és a dir, en català], y de cada casa, hecho que no me explico ni trato de aquilatar, aunque me agrada si es que significa una tendencia y un voto a la permanencia e imperio del castellano en estas cosas serias.» Vegeu J. MONCLÚS *et al.*, «El català a l'Aragó», p. 200. «Tanmateix tot-hom està convençut —caldría dir: ha estat convençut— de parlar molt malament. L'única excusa que saben dir és que al poble de més amunt “encara parlen més mal que nantres”.» Vegeu A. QUINTANA, «La frontera absoluta de la llengua: les valls del Guadalop i del Mesquí», *Serra d'Or* (novembre 1970), p. 32 [784]. «¿Por qué el idioma catalán tan contrario (a nuestras) a nuestro modo de ser, lo considerais padre d'Aragón, y como cultura de esta Comunidad?». Vegeu FEDERACIÓN DE ASOCIACIONES CULTURALES DEL ARAGÓN ORIENTAL (ed.), *Manifiesto a lo señores diputados e políticos: ¿Ande stá Aragón?*, s. ll., 2000. Les mostres són fàcilment multiplicables: n'hi ha a doxo a J. MONCLÚS *et al.*, «El català a l'Aragó», p. 204, 206-207 i 210-211; i a J. BADA PANILLO, *El debat del català a l'Aragó (1983-1987)*, Calaceit, Associació Cultural del Matarranya *et al.*, 1990, p. 51, 53-54, 62, 74, 76-77, 79-89, etc.

La immensa majoria de textos en català procedents d'Aragó fins a l'abolició dels furs és de caràcter oficial, predominantment notarial, i només en pocs casos literari. D'aquests darrers, llevat de la traducció de les *Heroïdes* d'Ovidi per Guillem Nicolau, rector de Maella, al segle XIV, només hi ha notícia d'uns goigs de Pena-roja¹⁰ impresos a Tarragona el 1500 i d'una dansada bilingüe castellà-català de Calaceit¹¹ del segle XVII. Als segles XVIII i XIX el català és gairebé absent de l'escriptura, tret de l'ús, ja abans esmentat i més aviat escadusser, que en feia l'Església catòlica d'unes diòcesis determinades. De textos literaris només en tinc notícia al segle XVIII d'una dansada bilingüe de Pena-roja, on el català és present en un breu fragment,¹² així com d'uns goigs de Tamarit impresos a Barcelona,¹³ i al segle XIX d'uns pseudogoigs de Pena-roja.¹⁴ Del segle XVIII, com ha fet veure Hèctor Moret,¹⁵ és la primera apologia del català a Aragó. Es troba en el pròleg que Agustí Sales va escriure per al *Diccionario valenciano-castellano* de Carles Ros el 1764, on diu:

En una palabra, esta Lengua lemosina, era la Cortesana, en que en Aragón, Valencia y Cataluña hablaban los Reyes [y en] la hermosa y fértil Poblacion de Valjunquera, en la que yo nací [...], he observado, que en los confines de los tres Dominios, de Aragón, Valencia y Cataluña, se habla con más pureza el Lemosín, que en lo interior de ellos: y ojalá que en la misma Valencia se mantuviera tan puro, como piden su dignidad y esplendor antiguo.

Bona part de la literatura oral de la Franja, recollida majoritàriament en aquests darrers anys, procedeix del segle XIX, i en alguns casos és més antiga i tot. De tota manera, els arxius encara ens poden reservar sorpreses.¹⁶ El fort predomini del castellà en l'escriptura a la Franja no implicava, en aquells temps, la plena capacitat de comprensió i menys encara d'expressió en castellà de la població de la Franja, que en gran majoria només parlava català i no comprenia el castellà gaire més del que permet la intercomprensió romànica que avui també s'observa, per exemple, entre parlants de castellà i d'italià. No és fins a la segona meitat del segle XX que es generalitzà el bilingüisme català-castellà que avui tenim a la Franja. Fins a la dècada dels cinquanta/seixanta d'aquell segle era encara freqüent de trobar persones ja grans que no sabien

---

10. L. BORAU *et al.*, *Lo Molinar: Literatura popular del Matarranya i Mequinensa (2: Cançoner)*, Calaceit, Instituto de Estudios Turoloenses *et al.*, 1995-1996, p. 232, núm. 956.

11. L. BORAU *et al.*, *Lo Molinar... (1: Narrativa i teatre)*, p. 308-310.

12. A. QUINTANA, «Un danze trilingüe setcentista de Pena-roja de Tastavins», a D. BRIESEMEISTER *et al.*, *Ex nobili philologum officio: Festschrift für Heinrich Bihler zu seinem 80: Geburtstag*, Berlín, Domus Editoria Europaea, 1998, p. 155-171.

13. L. BORAU, *Bllat colrat! Literatura popular catalana del Baix Cinca, la Llitera i la Ribagorça*, Instituto de Estudios Altoaragoneses *et al.*, 1997, p. 62-63.

14. L. BORAU, *Lo Molinar... (2: Cançoner)*, p. 141-230.

15. H. MORET, *Indagacions sobre llengua i literatura catalanes a l'Aragó*, Calaceit, Associació Cultural del Matarranya, 1998, p. 27.

16. Tot recentment s'ha publicat un interessant sàtira en vers del 1588 a J. R. MOLINS MARGELÍ *et al.* (ed.), *La Codonera en su historia*, la Codonyera, núm. 2, 1995-2000, p. 373.

parlar castellà i en bastants de casos l'entenien malament.¹⁷ I encara en 1993/1994 l'1,77 % de les persones de més de seixanta anys tenia dificultats per a comprendre el castellà.¹⁸

Actualment el bilingüisme hi és general. Hi ha alguns indicis que aquest bilingüisme va canviant vers el monolingüisme castellà. Si bé en 1993/1994 tota la població de la Franja declarava comprendre el català, s'observava que en molts més aspectes sociolingüístics el monolingüisme castellà augmentava entre els joves: el 2,29 % no sabia parlar català, el 7,63 % a casa només parlava en castellà, el 4,58 % parlava castellà amb tots els familiars, el 3,81 % també amb els veïns, al carrer el 5,34 % i al bar el 6,87 %; el 19,08 % havia après el castellà a casa, i en eixir de la localitat on s'havien criat els joves feien servir el castellà en el 9,16 % a la Franja, i en el 27,48 % a Catalunya;¹⁹ els joves evidenciaven, a més, una gran facilitat per a canviar de codi.²⁰ També pels mateixos anys es comprovava que a certes zones occidentals de la Llitera i la Ribagorça hom parlava en castellà als infants.²¹

La Renaixença no tingué cap manifestació a Aragó, contràriament al que va passar a tots els altres territoris de la llengua. L'erudició aragonesa fou, en aquest aspecte, quasi del tot eixorca, amb les notables excepcions de Brauli Foz, el gran novel·lista aragonès d'expressió castellana del segle XIX, nascut a Fórnoles, al Matarranya, que presidí els Jocs Florals de Barcelona de 1863 i publicà alguns articles sobre la seva pròpia llengua,²² i Joaquín Costa, que el 1879 va publicar un text sobre la frontera catalanoaragonesa.²³ A partir d'aquest treball de Costa prengueren volada els primers treballs sobre el català a Aragó del lingüista bascofrancès Jean-Joseph Saroïhandy, que entroncaren amb l'«Obra del Diccionari» de mossèn Alcover i els treballs de mossèn Griera sobre la frontera catalanoaragonesa. Des de llavors l'interès per la llengua catalana a Aragó ja no ha decaïgut.²⁴ A partir dels primers anys del segle XX sorgiren alguns escriptors aragonesos que van publicar articles —mai cap llibre— en català. Generalment són assaigs —costumistes, històrics, lingüístics— i alguna poesia.²⁵ Llur activitat, més aviat escassa, s'estroncà del tot amb la Guerra Civil, i no es reprengué fins al 1968, quan Tomàs Bosque i Àngel Villalba començaren a cantar en català a Aragó. Molt poc després Jesús Moncada iniciava la seva carrera de novel·lista, i a partir d'aquell moment la producció literària en català a Aragó pren una veritable embranzida: una cinquantena llarga d'autors en aquest moment, especialment tenint

---

17. La literatura popular ens n'ofereix nombrosos testimoniatges. Vegeu L. BORAU, *Bilat colrat!...*, p. 200, núm. 186; p. 200-201, núm. 223; p. 201, núm. 224; p. 204, núm. 227; i p. 204, núm. 228.

18. M. A. MARTÍN ZORRAQUINO *et al.*, *Estudio sociolingüístico de la Franja oriental de Aragón*, Saragossa, Universidad de Zaragoza, 1995, p. 132.

19. Dades preses de M. A. MARTÍN ZORRAQUINO, *Estudio sociolingüístico...*

20. M. A. MARTÍN ZORRAQUINO, *Estudio sociolingüístico...*, p. 81.

21. M. A. MARTÍN ZORRAQUINO, *Estudio sociolingüístico...*, p. 55-56 i 62.

22. Per a més detalls, vegeu H. MORET, *Indagacions sobre llengua...*, p. 28-29 i 92-93.

23. H. MORET, *Indagacions sobre llengua...*, p. 29.

24. Vegeu H. MORET, *Indagacions sobre llengua...*, especialment els capítols III-VII.

25. Per a detalls, vegeu H. MORET, *Indagacions sobre llengua...*, p. 94-116.

en compte la baixa demografia de la Franja.²⁶ Des de la dècada dels setanta del segle xx —i això és novetat— s'observa un notable interès entre intel·lectuals dels territoris aragonesos de llengua castellana o aragonesa per la literatura en català a Aragó i se'n troba ressò a revistes com *Andalán, Rolde, Fuellas...*

Els escriptors d'expressió catalana d'Aragó fan servir majoritàriament l'ortografia normativa. Hi ha, però, algunes comptades manifestacions de blaverisme.²⁷ Molt recentment, la Federació de Asociaciones del Aragón Oriental ha redactat una ortografia blaverista, *patoisante* del castellà (lletres *ch, ñ, y...*), com així declaren,²⁸ amb tendències populistes (desaparició de la *v* i de la *h*). En donar al signe *j* el valor de la jota castellana, els autors d'aquesta ortografia tenen dificultats per a reproduir la palatal fricativa o africada sonora que se sent a la Franja des de Saidí fins a Aiguaviva, tret de la Freixneda, Valljunquera, la Codonyera, la Torre de Vilella i la Ginebrosa, a mots com *gent, roges...* Solucionen el problema decretant que aquest so és fruit de la influència catalanitzadora²⁹ i el reproduïen en la grafia per *ch*, lletra que correspon en llur sistema a la palatal africada sorda. En la grafia de les sibilants hi ha errors notoris i s'hi admeten diverses grafies per a un mateix so.³⁰ Anuncien la redacció d'una gramàtica i d'un diccionari.³¹

L'activitat literària en català que es manifesta a Aragó des del segle xx no ha anat sempre acompanyada de mesures de defensa i foment de la llengua catalana. Se'n troben indicis, pocs, en alguns dels escriptors de la primera meitat d'aquell segle —Santiago Vidiella, Maties Pallarès, Juan Moneva... Gaspar Torrente, figura molt important del nacionalisme aragonès, s'havia mostrat força favorable a la llengua catalana i acomplí un paper considerable en la redacció de l'anomenat Estatut de Casp del 1936. Tanmateix, l'única referència a la qüestió lingüística que es troba en aquell Estatut és la següent: «El castellano es lengua oficial de Aragón.»³² Caldrà esperar fins a 1973 perquè en una revista aragonesa, *Andalán*, aparegui un primer text que reivindica clarament la normalització del català a la Franja.³³ Amb la mort de Franco el 1975 i l'inici del procés de transició que porta a l'actual democràcia espanyola, van eixint diverses veus que pledegen a favor del català. El poeta Tomàs Bosque escrivia el 1976: «Para nosotros —los catalano-parlantes de Aragón— seguirán siendo pauta las conquistas que en este campo [de la normalització del català] vayan

---

26. Vegeu H. MORET, *Indagacions sobre llengua...*, cap. VII.

27. Vegeu H. MORET, *Indagacions sobre llengua...*, cap. VIII.

28. «Nos ajustaremos, en lo posible, al orden sistemático de la reciente obra de la Real Academia Española, por ser lo más perfecto hasta la fecha, adoptando muchas de sus reglas coincidentes con nuestro sistema lingüístico, para facilitar la correcta escritura del Aragonés Oriental. [...] Así como la ortografía castellano-aragonesa tiene 29 letras, el aragonés oriental también tiene en su conjunto 29 letras.» FEDERACIÓN DE ASOCIACIONES CULTURALES DEL ARAGÓN ORIENTAL (ed.), *Ortografía de la lengua aragonesa oriental*, s. II., 2000, p. 1-2.

29. FEDERACIÓN..., *Ortografía...*, p. 4.

30. FEDERACIÓN..., *Ortografía...*, p. 6-7

31. FEDERACIÓN..., *Ortografía...*, p. 2.

32. Citat segons J. MONCLÚS *et al.*, «El català a l'Aragó», p. 202.

33. Vegeu J. MONCLÚS *et al.*, «El català a l'Aragó», p. 203.

logrando nuestros vecinos de lengua del Principado o de Valencia.»³⁴ Especialment clarificadors per a la situació del català a la Franja en els primers anys de la transició són els articles de Martí Garcia-Ripoll, els quals, malauradament, no han tingut tota la difusió que mereixien.³⁵ D'aquests anys són també unes primeres associacions de defensa de la llengua, i es fan diverses provatures per a introduir el català a l'escola que no tiren endavant per franca oposició de l'Administració.³⁶ El 1978 es promulga l'actual Constitució espanyola, que dedica l'article 3 a la qüestió lingüística, on, si bé s'hi declara que el català serà oficial junt amb el castellà (§ 3.2) i que el català serà protegit i fomentat, ja que és una riquesa del patrimoni cultural espanyol (§ 33.3), també s'estableix a l'article 3.1 que tothom té el dret d'usar el castellà i l'obligació de saber-lo, amb la qual cosa el castellà es converteix en una llengua imprescindible als territoris espanyols de llengua catalana, i el català en una de prescindible. Aquest darrer article, unit a l'estat avançat de substitució lingüística del català pel castellà en el moment de promulgar-se la Constitució, ha fet i fa molt difícil la normalització de la llengua catalana a Espanya. Allà on s'ha generalitzat l'ensenyament en català, com així ha estat a Catalunya, s'han obtingut bons resultats en el coneixement del català, tant en la comprensió com en l'expressió orals i escrites. Aquests resultats han estat menors, però també considerables, als territoris on només s'ha generalitzat l'ensenyament del català, però no en català, tot i que aquest també hi és present en menor part: a València i a les illes Balears. Però en cap cas no s'ha esdevingut una inversió del procés de substitució lingüística del català pel castellà en tots aquests territoris. Malgrat que l'article 3.2 de la Constitució espanyola estableix un manament preceptiu de l'oficialitat del català a Espanya,³⁷ i, per tant, també ho és *de iure* a Aragó, aquesta llengua, vint-i-tres anys després —recordem-ho— de la promulgació d'aquella Constitució, continua no essent-hi oficial *de facto* en aquests moments.

En preparar-se la redacció de l'Estatut d'autonomia d'Aragó, hi hagué uns quants projectes on es declarava la cooficialitat del català, projectes que no prosperaren.³⁸ L'Estatut d'autonomia d'Aragó es promulgà el 1982. Hom hi ignora l'existència de llengües altres que el castellà i s'hi parla només de modalitats, que s'han de protegir, conservar i estudiar (§ 7 i § 35.23), sense precisar de quina/quines llengües són. L'Estatut no té en compte el caràcter preceptiu de l'article 3.2 de la Constitució sobre la cooficialitat de les llengües no castellanes, i això ha estat la causa que hagi estat qualificat de constitucionalitat dubtosa.³⁹ Dos anys després de la promulgació d'aquest Estatut es produí la Declaració de Mequinensa, on es demanava especialment l'ensenyament opta-

---

34. Vegeu J. MONCLÚS *et al.*, «El català a l'Aragó», p. 203.

35. Vegeu J. MONCLÚS *et al.*, «El català a l'Aragó», p. 204; H. MORET, *Indagacions sobre llengua...*, p. 132, nota 686, i p. 147, nota 769.

36. Vegeu J. MONCLÚS *et al.*, «El català a l'Aragó», p. 205-206.

37. Vegeu J. PALLAROL, «El català a l'Aragó: el dret i les actituds», a *Segon Congrés Internacional de la Llengua Catalana: Àrea 5: Llengua i Dret*, Barcelona i Andorra, Institut d'Estudis Autònomic, 1987, p. 302.

38. Vegeu J. MONCLÚS *et al.*, «El català a l'Aragó», p. 208-209.

39. Vegeu J. PALLAROL, «El català a l'Aragó...», p. 302.

tiu de la llengua catalana, ensenyament que no sense dificultats⁴⁰ va començar a funcionar en algunes localitats de la Franja en el curs 1984-1985 i que actualment s'ha estès per la major part del territori, tret de la vall de l'Isàvena, algunes localitats més occidentals de la Llitera i les valls del Mesquí i del Bergantes.⁴¹ A la vila de les Paüls, a l'Alta Ribagorça, no hi ha ensenyament de català, però sí d'aragonès.⁴² Vista la inactivitat legislativa en la qüestió lingüística a Aragó el 1993, el justícia va redactar un informe sobre l'aragonès i el català on recomanava «garantizar la alfabetización y enseñanza de la lengua materna en todas las localidades donde ésta no sea el castellano [...] dentro del sistema educativo general» (§ 4.3b) i indicava a les Corts d'Aragó «la necesidad de recoger en las iniciativas de reforma del Estatuto de autonomía que puedan producirse, la existencia del catalán y del aragonés como lenguas minoritarias, dotándolas de la oficialidad que merecen, o dejando a una ley ordinaria posterior la regulación de la misma» (§ 10.4). Un any abans, la Direcció General del Patrimoni Cultural del Govern d'Aragó havia encarregat un estudi sociolingüístic a un grup de treball de la Universitat de Saragossa, que va recollir dades a tots els ajuntaments de la Franja els anys 1993 i 1994 i va publicar-ne els resultats el 1995.⁴³ A les conclusions d'aquest estudi es recomana per a una futura política lingüística a Aragó la possibilitat d'oferir l'ensenyament opcional del català⁴⁴ i se'n desaconsella la cooficialitat amb el castellà, «pues ni la quieren mayoritariamente los habitantes de la Franja *ni, con seguridad, sería aceptada sin conflicto por el resto de los aragoneses*»⁴⁵ —la cursiva és meua. És fàcil d'imaginar que ha estat aquesta darrera frase el que ha dut les instàncies aragoneses de govern a redactar l'Avantprojecte de Llei de Llengües d'Aragó, que més endavant comentaré, de caràcter obertament populista i no gaire favorable a la normalització del català ni de l'aragonès: el Govern d'Aragó i la majoria dels partits aragonesos semblen tenir por d'uns suposats conflictes que es podrien esdevenir amb la majoria aragonesa de llengua castellana si es decretava la cooficialitat de l'aragonès i del català i amb aquesta es tirava endavant una política mitjanament eficaç de normalització d'aqueixes llengües, semblantment a com es fa en unes altres comunitats de llengua catalana d'Espanya. Evidentment, els òrgans de govern i els partits aragonesos no semblen témer els suposats conflictes que es puguin produir amb els qui defensen la cooficialitat i la normalització efectiva del català i de l'aragonès, considerats, en tot cas, com a *quantité négligeable*. Els autors de l'estudi que ací comento declaren que a la Franja hi ha diglòssia i insisteixen abassegadorament en el fet que aquesta diglòssia no hi genera cap mena de conflicte.⁴⁶

---

40. Vegeu-ne el procés a J. BADA PANILLO, *El debat del català...*

41. Vegeu «Els detalls per als cursos 1984-1985 fins a 1999-2000» a C. ALCOVER *et al.*, *Plans reguladors d'ensenyament de l'aragonès i el català a l'Aragó*, Saragossa, Edicions de l'Astral, 2000, p. 13-14. Entre el 50 % i el 60 % de l'alumnat pren l'opció de català, que es fa dins de l'horari escolar.

42. C. ALCOVER *et al.*, *Plans reguladors...*, p. 18-19.

43. M. A. MARTÍN ZORRAQUINO *et al.*, *Estudio sociolingüístico...*

44. M. A. MARTÍN ZORRAQUINO *et al.*, *Estudio sociolingüístico...* Tampoc no deixaran d'advertir que «en Galicia la enseñanza obligatoria del gallego está provocando reacciones muy negativas entre los jóvenes», p. 146.

45. M. A. MARTÍN ZORRAQUINO *et al.*, *Estudio sociolingüístico...*, p. 149.

46. M. A. MARTÍN ZORRAQUINO *et al.*, *Estudio sociolingüístico...*, p. 32, 37, 65, 85, 127, 134, 142 i 146.

Aquestes declaracions no concorden amb les mateixes dades de l'estudi, on es comprova que els habitants de la Franja estan dolguts que, pel fet de parlar en català, els restants aragonesos els anomenin «polacos»⁴⁷ i declaren també en el 69,64 % que la resta dels aragonesos els diuen que parlen malament.⁴⁸ Aquesta darrera dada, que demostra, entre altres, fins a quin punt hi ha conflicte per als catalanòfons d'Aragó, provoca «sonrojo» en els mateixos autors de l'estudi.⁴⁹ Tanmateix, quant al fet que el 46,73 % de la població de la Franja declara que parla *chappurreau*,⁵⁰ expressió que implica profundes actituds discriminatòries i d'autoodi, els autors de l'estudi manifesten que és un «término que puede ser despectivo, para algunos hablantes, pero que, de otra parte, para otros muchos, es un signo de identificación apoyado en la tradición».⁵¹ Aquests factors de caràcter simptomàtic, tan adversos al català parlat a la Franja, units a la profunda diglòssia que l'afecta, amb la presència gairebé única del castellà en molts àmbits (assistència sanitària, Administració, Església, mitjans de comunicació, escola —només una certa part de la població de menys de trenta anys ha tingut un mínim ensenyament de català, i encara no a tot arreu—, etc.; i tot això des de fa entre tres-cents i quatre-cents anys), haurien d'haver fet veure als autors de l'estudi que les dades favorables al català que han documentat (el 54,80 % vol l'ensenyament del català —dins del qual el 8,07 % el vol amb caràcter obligatori—, i això puja al 71,42 % entre les persones amb estudis superiors —dins del qual el 22,85 % vol l'ensenyament obligatori—; el 17,11 % vol la cooficialitat, i això puja al 42,85 % entre les persones amb estudis superiors; el 9,3 % anomena la pròpia llengua «català», i això puja al 31,42 % entre les persones amb estudis superiors⁵²) eren, ateses les circumstàncies tan adverses al català, positives. No ha estat així.

El 1996 es promulga una reforma de l'Estatut d'autonomia d'Aragó i a l'article 7 s'hi declara: «Las lenguas y modalidades lingüísticas propias de Aragón gozarán de protección. Se garantizará su enseñanza y el derecho de los hablantes en la forma que establezca una Ley de Cortes de Aragón para las zonas de utilización predominante de aquéllas.» L'article és d'una gran ambigüitat, ja que no s'hi esmenta de quines llengües es tracta, ni tampoc de quines llengües formen part les modalitats. Tampoc no és gaire clar el terme «derecho», on, amb la Constitució espanyola a la mà, es pot llegir la cooficialitat, però que sovint ha estat interpretat d'una altra manera. Partint d'aquesta reforma de l'Estatut, es va constituir aquell mateix any 1996 una comissió per a elaborar un dictamen sobre la futura política lingüística a Aragó. La comissió va presentar aquest dictamen a les Corts d'Aragó, que el van aprovar el 1997. El dictamen indica que la llei de política lingüística que ixqui de les Corts d'Aragó haurà de tenir en compte els principis següents: «La lengua catalana y la aragonesa son lenguas propias de Aragón» (§ IV.2a) i «La lengua catalana y la aragonesa serán oficiales en sus respec-

---

47. M. A. MARTÍN ZORRAQUINO *et al.*, *Estudio sociolingüístico...*, p. 33 i 111.

48. M. A. MARTÍN ZORRAQUINO *et al.*, *Estudio sociolingüístico...*, p. 109.

49. M. A. MARTÍN ZORRAQUINO *et al.*, *Estudio sociolingüístico...*, p. 111.

50. M. A. MARTÍN ZORRAQUINO *et al.*, *Estudio sociolingüístico...*, p. 50.

51. M. A. MARTÍN ZORRAQUINO *et al.*, *Estudio sociolingüístico...*, p. 126.

52. M. A. MARTÍN ZORRAQUINO *et al.*, *Estudio sociolingüístico...*, p. 33, 66, 67 i annexos.

tivos territorios» (§ IV.2a). Partint d'aquests dos principis, s'insta el Govern d'Aragó perquè presenti a les Corts d'Aragó un projecte de llei que consideri «El derecho de todos los aragoneses a conocer bien y a utilizar con dignidad su lengua materna, tanto en la forma oral como escrita» (§ IV.3a), i també «El derecho de todos los aragoneses a utilizar habitualmente su lengua propia, tanto en sus relaciones como ciudadanos, como en sus relaciones con la administración» (§ IV.3b). Finalment, en relació amb l'ensenyament del català i de l'aragonès, ensenyament al qual explícitament s'al·ludeix en l'article IV.3a, el dictamen declara que s'haurà de practicar «la enseñanza *de y en* la lengua propia» (§ IV.3a) tenint en compte els criteris de «voluntariedad, gradualidad, progresividad y suficiencia» (§ IV.5). S'hi insisteix també en la necessitat d'iniciar l'alfabetització en la llengua materna (§ IV.5), així com en el foment de l'ús de les característiques fonètiques i morfològiques pròpies de cada dialecte o parlar local (§ IV.4). Aquest dictamen, pas previ per a una futura llei de llengües a Aragó, ha donat fins ara els resultats següents: el 14 de juny de 2000 el director general del Patrimoni Cultural del Govern d'Aragó passava una enquesta als ajuntaments de les localitats de llengua catalana i aragonesa on es preguntava si desitjaven que, a més del castellà, fossin oficials una altra o unes altres llengües; i, en cas de resposta afirmativa, quina llengua o quines llengües ho haurien de ser; finalment, s'hi podia afegir qualsevol comentari que hom cregués oportú. De les seixanta-una localitats de llengua catalana vint-i-una en volen la cooficialitat, si bé l'Ajuntament de Sant Esteve de Llitera l'anomena «chapurreado» i els de la Ginebrosa i Peralta de Calassanç l'anomenen «vernácula» i «lenguas vernáculas» respectivament; a Peralta de Calassanç indiquen que es presti suport a l'ensenyament del català.⁵³ Setze localitats refusen la cooficialitat, si bé set es pronuncien per l'ensenyament del català.⁵⁴ Un total de vint-i-cinc ajuntaments no han donat resposta a l'enquesta.

El 31 de març d'enguany s'ha publicat un Avantprojecte de Llei de Llengües (que cito Llei) que en aquests moments està sotmès a informació pública. Fins al 16 de maig s'hi poden presentar esmenes. La Llei declara que el català⁵⁵ és llengua pròpia d'Aragó (§ III del «Preàmbul»), n'estableix la cooficialitat (§ 2), en regula l'ensenyament (capítol v), en dicta diverses mesures de foment (capítol iv) i en un annex (ii) fixa el territori on aquesta llengua és d'ús predominant. En aquest darrer punt s'observa, com ja he dit més amunt, que l'àrea de difícil adscripció al català o a l'aragonès (vegeu ací el mapa 1) s'adscriu, llevat de comptades excepcions, a l'aragonès. L'ensenyament del català és optatiu (§ 23) i es fa dins de l'horari escolar (§ 25). Només a pre-escolar i a primària es procurarà de fer una part de l'ensenyament en català (§ 24);⁵⁶ altrament,

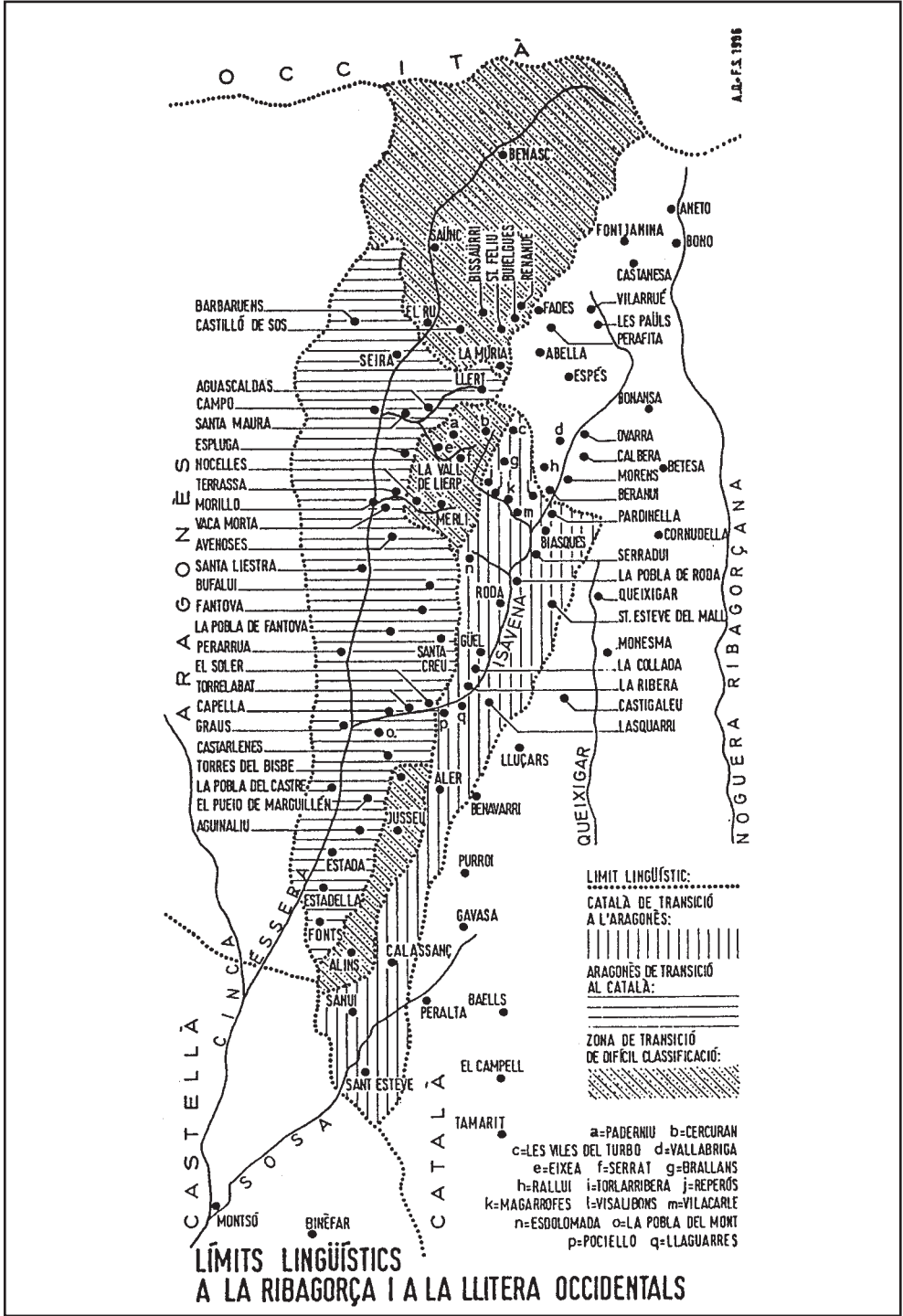
---

53. Les localitats restants que es pronuncien per l'oficialitat del català són Albelda, Calaceit, el Campell, Camporells, Faió, Favara, Mequinensa, Nonasp, Pena-roja, el Pont de Montanyana, Saidí, Tamarit de Llitera, la Torre del Comte, Torrent de Cinca, el Torricó, Vensilló, Veracruz i Viacamp i Lliterà.

54. Són Beseit, la Canyonada, Fraga, la Freixneda, Maella, Massalió i la Portellada. Els ajuntaments restants que refusen la cooficialitat són Bellmunt de Mesquí, la Codonyera, Estopanyà, Isàvena, Mont-roig de Tastavins, Sanui i Alins i la Torre de Vilella.

55. Tot el que s'hi diu per al català val també per a l'aragonès, tret d'excepcions òbvies.

56. La Llei parla ací, erròniament, d'«immersió».

Mapa 1

només hi haurà ensenyament de català. Perquè els ajuntaments puguin fruit de la cooficialitat, de l'ensenyament i del foment de la pròpia llengua cal que per majoria absoluta decideixen optar per la cooficialitat (§ 6). Si passat un any després de la promulgació de la Llei no ho han fet (§ 41, disposició transitòria quarta), l'actual situació de discriminació del català continuarà. Tanmateix, allà on no s'opti per la cooficialitat l'Administració no municipal podrà regular-hi l'ensenyament del català, si així ho creu convenient (§ 31). Els ajuntaments poden decidir també el nom que volen donar al català que tenen com a llengua pròpia (§ 6) i, a més, la norma que volen usar; és a dir, la general o la local (§v 14.2). L'Administració no municipal haurà d'usar la norma general (§ 14.1). Un Consell de Llengües d'Aragó (§ 7 - § 13 i § 41, disposicions transitòries primera i segona), la composició dels nou membres del qual no queda gaire clara —podria, à *la rigueur*, ésser format per gent incompetent en català—, establirà les normes del català, tant la general com les locals. Els topònims seran bilingües en castellà i en català general o local, segons decideixin els ajuntaments respectius (§ 37). Hom podrà tenir els noms i els cognoms normativament correctes en català (§ 38). Per als funcionaris públics es valorarà el coneixement del català i es podran crear places per a les quals calgui saber català (§ 39) A les zones de cooficialitat els ajuntaments podran usar tant el castellà com el català (§ 31 i § 36). Els ciutadans es podran dirigir a l'Administració autonòmica tant en castellà com en català; a les altres entitats, ja siguin públiques o privades, només s'hi podran dirigir en els dos idiomes sempre que estiguin dins de les zones en què tots dos són cooficials (§ 31 i § 36). En els serveis públics de titulació oficial s'usarà també el català, i en els de titulació privada se'n fomentarà l'ús (§ 40). Si hom es dirigeix a territoris no aragonesos on el català és llengua oficial, es podrà fer en aquesta llengua (§ 31). La Llei entrarà en vigor al cap de tres mesos de ser publicada al *Boletín Oficial de Aragón* (§ 41, disposició final segona) i s'haurà d'aplicar gradualment en el termini màxim de tres anys (§ 41, disposició transitòria tercera).

En cas de promulgar-se l'actual Avantprojecte de Llei de Llengües d'Aragó —fora que tots els ajuntaments esmentats als annexos optin per la cooficialitat respectivament del català i de l'aragonès, cosa ben poc probable—, l'Estatut d'Aragó continuarà essent de constitucionalitat dubtosa, així com també les decisions de no-cooficialitat de l'aragonès i del català preses pels ajuntaments. La condició de llengua oficial de les llengües espanyoles no castellanés —repeteix— deriva de l'article 3.2 de l'actual Constitució, i no pas dels estatuts d'autonomia ni de decisions en un sentit o un altre dels ajuntaments, i té caràcter preceptiu.

Vistos els discrets resultats per a invertir el procés de substitució lingüística de la llengua pròpia als territoris bilingües d'Espanya on només s'ha aplicat respectivament l'ensenyament *del* basc, *del* català, *del* gallec... —i no *en* basc...—, és fàcil augurar que amb l'actual Projecte de Llei de Llengües a Aragó, en cas d'aplicar-se sense canvis substancials, el procés de substitució lingüística del català pel castellà a Aragó continuarà, i amb més força als ajuntaments que no hagin optat per la cooficialitat. L'article 30 deixa, però, una esclatxa oberta perquè, en aquests darrers, l'Administració autonòmica pugui desenvolupar-hi l'ensenyament del català, si així ho cregués convenient. Caldrà veure quin ús en farà realment. La possibilitat de secessionisme lingüístic, de

blaverisme, que tanta influència ha tingut en la redacció de l'Avantprojecte de Llei de Llengües d'Aragó, tampoc no s'haurà de menystenir. Per comparació al dictamen del 1997, l'Avantprojecte representa un important pas enrere: no estableix ni la cooficialitat del català, ni l'ensenyament d'aquesta llengua a tot el territori d'Aragó on és llengua pròpia; i, a més, solament presenta la possibilitat d'ensenyament del català i no en català, tret dels nivells de preescolar i primària, on es podrà, si hom ho creu convenient, fer una part de l'ensenyament en català, com més amunt he indicat.

En aquesta Llei de Llengües hi ha contradicció en el fet de declarar, per una part, que la llengua catalana, llengua pròpia d'Aragó, és un ric patrimoni d'aquest país, que cal protegir, promocionar i fomentar impedit-ne la discriminació, i d'afegir-hi que hom és sensible a la difícil situació en què es troba la llengua catalana; i, per una altra, malgrat totes aquestes declaracions, que hom deixi en mans de les majories absolutes dels ajuntaments el dret dels ciutadans aragonesos de llengua catalana a la pròpia llengua, un dret humà fonamental i un dret, a més, que la Constitució espanyola —que, recordem-ho, ha estat votada per la majoria absoluta dels espanyols— preceptua.

Bibliografia⁵⁷

- ALCOVER, C. [et al.]. *Plans reguladors d'ensenyament de l'aragonès i el català a l'Aragó*. Saragossa: Edicions de l'Astral, 2000.
- BADA PANILLO, J. *El debat del català a l'Aragó (1983-1987)*. Calaceit: Associació Cultural del Matarranya [et al.], 1990.
- BORAU, L. [et al.]. *Lo Molinar: Literatura popular catalana del Matarranya i Mequinensa*. Calaceit: Instituto de Estudios Turolenses [et al.], 1995-1996.
- Bllat colrat! Literatura popular catalana del Baix Cinca, la Llitera i la Ribagorça*. Terol: Instituto de Estudios Altoaragoneses [et al.], 1997.
- COROMINES, J. *Estudis de toponímia catalana*. Barcelona: Barcino, 1965-1970.
- FAVÀ I AGUD, X. «Estudi lingüístic de textos inèdits en català al Matarranya (ss. xv i xvi)». A: *Anuari de Filologia, Llengua i Literatura Catalanes*, núm. 19 (1996), C7, p. 63-93.
- FEDERACIÓN DE ASOCIACIONES CULTURALES DEL ARAGÓN ORIENTAL [ed.]. *Manifiesto a lo señores deputados y políticos: ¿Ande stás Aragón?* S. II., 2000.
- Ortografía de la lengua aragonés oriental*. S. II., 2000.
- FUSTER, J. *Poetes, moriscos i capellans*. València: L'Estel, 1962.
- MARTÍN ZORRAQUINO, M. A. [et al.]. *Estudio sociolingüístico de la Franja oriental de Aragón*. Saragossa: Universidad de Zaragoza, 1995.

---

57. Per a qualsevol estudi de la llengua i la literatura catalanes a Aragó és indispensable l'obra de H. MORET, *Indagacions sobre llengua...*, a la qual dec molt en la redacció d'aquest article.

- MOLINS MARGELÍ, J. R. [et al.] [ed.]. *La Codoñera en su historia*. Vol. 2, La Codonyera, 1995-2000.
- MONCLÚS, J. [et al.]. «El català a l'Aragó». A: *Segon Congrés Internacional de la Llengua Catalana (1986): Àrea 7: Història de la Llengua*. València: Institut de Filologia Valenciana, 1989, p. 195-212. [A. Ferrando (ed.)]
- «Història de la llengua». A: MOLINS MARGELÍ, J. R. [et al.] [ed.]. *La Codoñera en su historia*. Vol. 1. La Codonyera, 1995, p. 63-64.
- MORET, H. *Indagacions sobre llengua i literatura catalanes a l'Aragó*. Calaceit: Associació Cultural del Matarranya [et al.], 1998.
- PALLAROL, J. «El català a l'Aragó: el dret i les actituds». A: *Segon Congrés Internacional de la Llengua Catalana: Àrea 5: Llengua i Dret*. Barcelona; Andorra: Institut d'Estudis Autònoms, 1987.
- QUINTANA, A. «La frontera absoluta de la llengua: les valls del Guadalupe i del Mesquí». *Serra d'Or* (novembre 1970), p. 31-34 [783-786].
- «Un danze trilingüe setcentista de Pena-roja de Tastavins». A: BRIESEMEISTER, D. [et al.] [ed.]. *Ex nobili philologum officio: Festschrift für Heinrich Bihler zu seinem 80: Geburtstag*. Berlín: Domus Editoria Europaea, 1998, p. 155-171.